IRFAN
AKADEMIYASI
ILM · TA'LIM · TARAQQIYOT

RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI

ANIQ FANLAR VA RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar va innovatsion yechimlar

25-OKTABR 2026

TOSHKENT O'ZBEKISTON

Matematika | Fizika | Informatika | Sun'iy intellekt | Muhandislik | Kiberxavfsizlik

ZAMONAVIY INGLIZCHA-O‘ZBEKCHA LUG‘ATLARDA YANGI O‘ZLASHMALARNI LEKSIKOGRAFIK KODIFIKATSIYA QILISH MUAMMOLARI

Sitora Raimkulova

https://doi.org/10.5281/zenodo.23292259

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy inglizcha-o‘zbekcha lug‘atlarda ingliz tilidan o‘zlashayotgan yangi leksik birliklarni leksikografik kodifikatsiya qilish bilan bog‘liq dolzarb muammolar tahlil etilgan. Axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, media va internet sohalarining rivojlanishi natijasida kirib kelayotgan o‘zlashma so‘zlarni lug‘atlarga kiritish, ularning orfografik va fonetik moslashuvi, semantik o‘zgarishlari hamda grammatik va uslubiy xususiyatlarini aks ettirish mezonlari yoritib berilgan. Tadqiqotda tavsifiy, qiyosiy va leksikografik tahlil metodlaridan foydalanilib, yagona va izchil kodifikatsiya tamoyillarini ishlab chiqish hamda elektron lug‘atlarning imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar. Leksikografik kodifikatsiya, o‘zlashma so‘zlar, inglizcha-o‘zbekcha lug‘at, neologizm, orfografik moslashuv, semantik strukturasi, leksikografiya, terminologiya, elektron lug‘at, normativlik.

Kirish. Zamonaviy ingliz tilining xalqaro kommunikatsiyadagi mavqei kuchayib borishi natijasida ingliz tilidan boshqa tillarga, jumladan, o‘zbek tiliga ko‘plab yangi so‘z va terminlar kirib kelmoqda. Ayniqsa, axborot texnologiyalari, iqtisodiyot, biznes, media, ta’lim va internet sohalarida inglizcha o‘zlashmalar sonining ortishi o‘zbek lug‘atchiligi oldiga yangi vazifalarni qo‘ymoqda.

Yangi o‘zlashmalarni lug‘atlarga kiritish oddiy texnik jarayon emas. Har bir yangi birlikning shakli, talaffuzi, ma’nosi, grammatik xususiyati, qo‘llanish doirasi va o‘zbek tilidagi variantlari aniqlanishi kerak. Shu sababli zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida yangi o‘zlashmalarni leksikografik kodifikatsiya qilish masalasi alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Kodifikatsiya jarayoni til birliklarining lug‘atlarda qayd etilishi, ularning ma’nosi va

qo‘llanish xususiyatlarining belgilanishini nazarda tutadi. Yangi o‘zlashmalarning lug‘atlarda to‘g‘ri aks ettirilishi til foydalanuvchilariga mazkur birliklarni to‘g‘ri tushunish va qo‘llash imkonini beradi.

Mazkur tadqiqotning maqsadi zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida yangi o‘zlashmalarni kodifikatsiya qilish bilan bog‘liq muammolarni aniqlash hamda ularni lug‘atlarda berishning asosiy tamoyillarini tahlil qilishdan iborat.

Metodlar. Tadqiqot materiallari sifatida zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlari, elektron lug‘atlar, terminologik manbalar va ingliz tilidan o‘zbek tiliga kirib kelgan yangi leksik birliklar tanlab olindi. Tadqiqotda yangi o‘zlashmalarning lug‘atlarda berilish shakli, ma’nosi va grammatik xususiyatlari tahlil qilindi.

Tadqiqot davomida tavsifiy, qiyosiy, leksikografik va semantik tahlil metodlaridan foydalanildi. Ingliz tilidagi yangi birliklarning asl shakli bilan o‘zbek tilidagi lug‘aviy shakli qiyoslandi.

O‘zlashmalarni tahlil qilishda bir nechta mezon belgilandi. Birinchi mezon — birlikning o‘zbek tilidagi shakliy moslashuvi. Ikkinchi mezon — uning ma’no jihatdan o‘zbek tilida qanday ifodalanishi. Uchinchi mezon — grammatik turkumi va qo‘llanish xususiyatlarining lug‘atda qay darajada ko‘rsatilishi. To‘rtinchi mezon esa birlikning soha va uslubiy belgilarining aks ettirilishidir.

Bundan tashqari, yangi o‘zlashmalarning turli variantlarda yozilishi va talaffuz qilinishi ham o‘rganildi. Shu orqali lug‘atlarda yagona va izchil kodifikatsiya tamoyillariga ehtiyoj mavjudligi aniqlandi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida yangi o‘zlashmalarni kodifikatsiya qilishda bir qator muammolar mavjudligini ko‘rsatdi. Eng asosiy muammolardan biri yangi birliklarning yozilish shakli bilan bog‘liq. Ayrim inglizcha o‘zlashmalar o‘zbek tilida asl shakliga yaqin holda berilsa, boshqa holatlarda ular o‘zbek tilining fonetik va orfografik tizimiga moslashtiriladi.

Ikkinchi muhim masala yangi o‘zlashmalarning ma’nosini aniqlashdir. Ayrim inglizcha

birliklar o‘zbek tiliga kirib kelganda dastlabki ma’nosini saqlab qoladi. Boshqa birliklarda esa yangi, toraygan yoki kengaygan ma’no shakllanishi mumkin. Bunday holatda lug‘at maqolasida ma’noning aniq va tushunarli izohlanishi muhim hisoblanadi.

Tadqiqot davomida ayrim yangi birliklarning bir nechta o‘zbekcha variantlarda qo‘llanishi ham kuzatildi. Variantlarning mavjudligi lug‘at tuzuvchilaridan muayyan birlikning keng tarqalgan va me’yoriy shaklini aniqlashni talab qiladi.

Shuningdek, yangi o‘zlashmalarning sohaga oid belgilarini ko‘rsatish zarurligi aniqlandi. Masalan, texnologiya, iqtisodiyot yoki internetga oid birliklar tegishli soha belgisi bilan berilsa, lug‘atdan foydalanuvchi birlikning qo‘llanish doirasini yaxshiroq tushunadi.

Muhokama. Yangi o‘zlashmalarni leksikografik kodifikatsiya qilishda asosiy e’tibor tilning real qo‘llanishi va me’yoriy talablar o‘rtasidagi muvozanatga qaratilishi kerak. Chunki lug‘at bir tomondan jamiyatda mavjud bo‘lgan yangi birliklarni qayd etishi, ikkinchi tomondan esa foydalanuvchiga ularning to‘g‘ri shakli va ma’nosi haqida aniq ma’lumot berishi lozim.

O‘zlashmalarning shakliy moslashuvi masalasida izchillik muhim ahamiyatga ega. Bir xil turdagi birliklarning turlicha tamoyil asosida berilishi lug‘atdan foydalanishni qiyinlashtirishi mumkin. Shu sababli zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida yangi o‘zlashmalarni berish uchun yagona orfografik, fonetik va semantik mezonlarni ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

Yangi so‘zlarning lug‘atga kiritilishida ularning real qo‘llanish chastotasi ham hisobga olinishi kerak. Faqat bir martalik yoki tor doirada uchraydigan birliklar bilan keng ommalashgan o‘zlashmalar o‘rtasida farq mavjud. Elektron lug‘atlar esa bunday jarayonni muntazam yangilab borish imkonini beradi.

Umuman olganda, yangi o‘zlashmalarni zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida kodifikatsiya qilish dinamik jarayon bo‘lib, u til rivoji bilan birga muntazam takomillashib boradi. Lug‘atlarda yangi birliklarning shakli, ma’nosi, talaffuzi, grammatik xususiyatlari va qo‘llanish sohasi izchil ko‘rsatilishi o‘zbek tilidagi leksikografik amaliyotning sifatini

Umuman olganda, yangi o‘zlashmalarni zamonaviy ingliz-o‘zbek lug‘atlarida kodifikatsiya qilish dinamik jarayon bo‘lib, u til rivoji bilan birga muntazam takomillashib boradi. Lug‘atlarda yangi birliklarning shakli, ma’nosi, talaffuzi, grammatik xususiyatlari va qo‘llanish sohasi izchil ko‘rsatilishi o‘zbek tilidagi leksikografik amaliyotning sifatini oshirishga xizmat qiladi**.**

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mengliyev B. va boshq. Hozirgi o‘zbek tili: Leksikologiya va leksikografiya. – Toshkent: Tafakkur, 2018.
2. Salomov G. Tarjima va leksikografiya masalalari. – Toshkent: Fan, 1989.
3. Jackson H. Lexicography: An Introduction. – London & New York: Routledge, 2002.
4. Landau S. I. Dictionaries: The Art and Craft of Lexicography. – 2nd edition. – Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
5. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tilining izohli lug‘ati va uning tuzilish tamoyillari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2006.
6. Atkins B. T. S., Rundell M. Oxford Guide to Practical Lexicography. – Oxford: Oxford University Press, 2008.